

MATEJA RATEJ¹

Kratek postanek nadporočnika ruske carske armade Mihaela Dimitrijeviča Kuprejanova v Murski Soboti leta 1923

Izvleček: Avtorica se ukvarja z življenjsko zgodbo nadporočnika ruske carske armade Mihaela Kuprejanova, potem ko se je po priključitvi Wranglovi armadi v času ruske državljanske vojne v začetku dvajsetih let 20. stoletja kot begunec znašel v Kraljevini SHS. Po nekaj selitvah, ko je izobraženi petrogradski mladenič opravljal različna priložnostna dela pri obrtnikih in manjših podjetnikih, se je leta 1923 zaposlil kot delavec pri tistu judovskega živinskega trgovca Franca Gonde v Murski Soboti. Ljubezen med Kuprejanovom in Gondovo šestnajstletno hčerjo Margit ter poskus pobega zaljubljenec v Rusijo odstira kulturnemu zgodovinarju številne plasti tedanje družbene realnosti, od odnosa med prekmurskimi Judi in ruskimi emigranti do odnosa slednjih do nove in nekdanje domovine.

Ključne besede: Kraljevina SHS, ruska emigracija, Judje, Prekmurje, Mihael Dimitrijevič Kuprejanov

UDK: 94(497.4Murska Sobota)“1923”:314.151.12(47)

A Short Stay of the Russian Imperial Army Lieutenant Mikhail Dimitriyevich Kupreyanov in Murska Sobota in 1923

Abstract: The author examines the life story of a Russian imperial army lieutenant, Mikhail Kupreyanov, who joined Wrangel's Army during the Russian Civil War and found refuge in the early 1920s in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. Having worked for va-

¹ Dr. Mateja Ratej je znanstvena sodelavka na Inštitutu za kulturno zgodovino ZRC SAZU. E-naslov: mratej@zrc-sazu.si.

rious tradesmen and small entrepreneurs, the educated young man from St. Petersburg was employed in 1923 by the father-in-law of a Jewish cattle trader, Franc Gonda, in Murska Sobota. A love affair between Kuprejanov and Gonda's sixteen-year-old daughter Margit and their attempt to escape to Russia unveil many layers of contemporary social reality, from the relations between the Prekmurje Jews and Russian immigrants to the attitude of the latter to their new and former homelands.

Keywords: The Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, Russian emigration, Prekmurje, Mikhail Dimitriyevich Kuprejanov

Narednik orožniške postaje Cankova Ivan Kranjec je sredi aprila 1923 za Okrajno sodišče v Murski soboti sestavil poročilo, ki je bilo bolj kot temu podobno ljubezenskemu romanu z bridkim koncem. Glavna akterja ljubezenske zgodbe, ki je bila v nerodnem nesoglasju z naravo formalnega dokumenta, sta bila Mihael Dimitrijevič Kuprejanov in Margit Gonda. Ona je bila šestnajstletna hči judovskega živinskega trgovca Franca Gonde iz Murske Sobote, on ruski emigrant, zaposlen pri njegovem tastu kot delavec. A ko je narednik tistega pomladnega dne okrog petnajste ure popoldne aretiral sedemindvajsetletnika, rojenega v premožni petrograjski družini, se je izkazalo, da je vsaj tako kot njegova srčna zadeva navdihujoča njegova življenjska zgodba. O njej lahko beremo zahvaljujoč ohranjenemu kazenskemu spisu Okrožnega sodišča Maribor v tamkajšnjem Pokrajinskem arhivu.²

² Pokrajinski arhiv Maribor (dalje PAM), fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis Vr VIII 500–23, poročilo orožniške postaje Cankova, 15. 4. 1923.

Mihael Kuprejanov je bil sin Dimitrija in Stefanije, roj. Kornilovič, ki je po pobegu iz Rusije, ločitvi od Dimitrija in ponovni poroki (p)ostala članica visoke družbe v Berlinu. Ker so pri aretiranem Kuprejanovu našli njen berlinski naslov, je mati kot kaže prav kmalu izvedela, v kako grenko/sladkem položaju je bil več tisoč kilometrov proč njen sin, ki je tudi sam poleg ruščine govoril nemški in francoski jezik.³ V zaporu murskosoboškega Okrajnega sodišča se je znašel zaradi obtožbe zvodništva, saj je 14. aprila 1923 okrog 21. ure brez dovoljenja njenih staršev odpeljal zdoma mladoletno Margit Gonda. Da je njuna zgodba intrigirala tedanje odnose med ljudmi, priča dejstvo, da so lahko dva meseca za tem o preprečeni romanci v svojem glasilu brali celo prekmurski migranti v Clevelandu in Ohio.⁴

Noč sta Mihael in Margit premočena od dežja preživela v gostišču v Rankovcih, naslednje jutro pa nadaljevala beg proti Sv. Juriju. Mlada je še pred prečkanjem državne meje prestregla policijska patrulja, saj so starši pobegle mladenke prijavili njeno izginotje. Navdušen nad epsko zasanjanostjo zaljubljene misije je Mihael Kuprejanov uniformiranima moškima brez zadrege opisal, da sta se s pobeglo Margit nameravala poročiti in se nato ob pomoči prijatelja, nekdanjega polkovnika, preko Dunaja odpeljati v njegovo nekdanjo domovino, kjer je bil socialni status Kuprejanovih bistveno višji kot v Prekmurju prve jugoslovanske države. Moža postave pa skoraj zagotovo nista delila obtoženčeve vznesenosti, saj je narednik Kranjec trezno zapisal: *“Na stavljeno vprašanje, kaj bi počel na Dunaju brez potrebnih sredstev, je izjavil, da bi se tam takoj pri sovjetskem zastopniku zglasil, kateri bi mu potne listine*

³ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis Vr VIII 500–23, prevzemno poročilo jetnišnice Okrajnega sodišča Murska Sobota, 15. 4. 1923.

⁴ Bivši ruski oficir odpeljal mlado prekmursko Židinjjo, *Ameriška domovina* (Cleveland, Ohio), 13. 6. 1923, 2.

za sebe in odpeljano Gonda, kakor tudi potrebna sredstva za potovanje v Rusijo priskrbel.”⁵

Sodni izvedenec mariborskega Okrožnega sodišča dr. Ivan Jurečko je v svojih neobjavljenih spominih zapisal, da so razprave mariborskega porotnega sodišča v prvih letih po vojni, *“ko so še bila čustva in zločinska nagnjenja /.../ posebno živa”*, trajale tudi po ves mesec. Po prihodu v Maribor leta 1919 je ugotavljal, da je vojna *“zbudila najnižje instinkte ljudi”*.⁶ Ko je pisal o tem, Jurečko zagotovo ni mogel imeti v mislih zgodbe Margit Gonda in Mihaela Kuprejanova. A kljub temu si lahko kulturni zgodovinar od na prvi pogled nedolžne, celo hudomušne zastavitve zgodbe obeta veliko: od razgrnitve vprašanja, kako so bili ruski begunci sprejeti v Prekmurju, katerega posebne okoliščine je ob nedavni priključitvi pokrajine k jugoslovanski državi narekovalo nezane-marljivo število judovskega prebivalstva, do vpogleda v psihologijo ruskih emigrantov iz višjih socialnih slojev, med katerimi je večina, podobno kot Mihael Kuprejanov, sanjala edinole o vrnitvi v Rusijo.

Velikopotezna utaplajoča čustvenost 177 cm visokega, brkatega in močnega rjavolasega mladeniča, katerega obraz je kljub dvema vrstama slabih zob izžareval zdravje,⁷ je brez dvoma imponirala najstnici. A vendar Margit ob prvem soočenju z uradno (moralno) instanco ni bila najbolj prepričljiva. Naredniku Kranjcu je povedala, da je bila zdoma zvaobljena *“pod pretvezo”*, sedaj pa tudi sama ni bila več prepričana, kaj vse bi se ji lahko pripetilo na Dunaju, češ da ji

⁵ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis Vr VIII 500–23, poročilo orožniške postaje Cankova, 15. 4. 1923.

⁶ PAM, fond: Eman Pertl, 34/2, Sodno-izvedenski spomini Ivana Jurečka.

⁷ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis Vr VIII 500–23, prevzemno poročilo jetnišnice Okrajnega sodišča Murska Sobota, 15. 4. 1923; prevzemno poročilo mariborskih sodnih zaporov, 28. 4. 1923.

Mihael ni omenjal poti v Rusijo.⁸ To ni bilo res, saj je orožnik pri mladenki odkril listič s priročnim slovarčkom za potovanje, na katerem je bilo v nemščini in ruščini zabeleženo, da potuje ona, Margarita F. Kuprejanova, v Rusijo s svojim možem, ruskim oficirjem Mihaelom Dimitrijevičem Kuprejanovom. Pri tem je bila pripravljena gladko pozabiti ne le svoja starša, temveč celotno svojo preteklost, ko je na listič načočkala: *“Ich bin ein Russin = Ja ruskaja.”*⁹

Mihael Kuprejanov, ki so ga na rusko državljansko vojno spominjale velike brazgotine po rokah in nogah, je prispel v zapor Okrajnega sodišča v Murski Soboti oblečen v rusko vojaško uniformo.¹⁰ Pred prvo svetovno vojno je v Petrogradu obiskoval gimnazijo in vojno akademijo, kariero v ruski vojski pa je zaključil kot nadporočnik. Na zaslišanju v Murski Soboti je povedal, da se je kot kapetan boril na strani Petra Nikolajeviča Wrangla, nato pa se je leta 1920 skupaj z ostanki armade umaknil na Galipoli in od tam septembra 1921 v Kraljevino SHS. Po enoletni graničarski službi v Dalmaciji se je preselil v Zagreb, kjer je opravljal zidarska dela, februarja 1923 pa je na povabilo strica – nekdanjega polkovnika in tedanjega uslužbenca Finančne kontrole – Viktorja Korniloviča prispel v Sv. Jurij v Prekmurju. Ni se zdelo, da bi Mihael Kuprejanov do kraja obupal nad silnim padcem svojega socialnega položaja, ko je mirno nadaljeval s pripovedjo pred murskosoboškim sodnikom. S posredovanjem vplivnega murskosoboškega judovskega odvetnika dr. Aleksandra Vályja je dobil službo pri mesarju Heubergerju v Murski Soboti, kjer je opravljal razna domača dela. Mesar je bil oče Gon-

⁸ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis Vr VIII 500–23, poročilo orožniške postaje Cankova, 15. 4. 1923.

⁹ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis Vr VIII 500–23, rokopis potovalnega slovarčka Margit Gonda.

¹⁰ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis Vr VIII 500–23, prevzemno poročilo jetnišnice Okrajnega sodišča Murska Sobota, 15. 4. 1923.

dove soproge, tj. ded Margit Gonda, in od tu do goreče zaljubljenosti ni bilo več daleč.¹¹

Kuprejanov je pred okrajnim sodnikom v Murski Soboti zagotavljal, da sprva ni nameraval odpeljati dekleta, s katerim sta spletla ljubezensko razmerje, temveč se je želel v Rusijo vrniti sam. Kot kaže, je bil o političnih razmerah v domovini slabo obveščen, saj je predvideval, da si bo glede na nekdanji socialni položaj družine v rojstnem mestu lažje ustvaril gmotne temelje za zakon. A Margit je vztrajala, da ga ne pusti samega, zato je popustil in sklenil, da se ob pomoči ruskega konzulata poročita na prvi daljši postaji proti Rusiji – na Dunaju. Priznal je, da glede na pretekle izkušnje s starši izvoljenke ni računal na njuno privoljenje v poroko, zato se je – ker sta bila z Margit *“zelo zaljubljena”* – odločil za pobeg.¹²

Sprva se je Mihael dogovoril z znanci, ruskimi emigranti, ki so bili zaposleni pri Finančni kontroli v Cankovi, da zaljubljencema pri pobegu pomagajo, vendar je za nečakove naklepe izvedel njihov nadrejeni Viktor Kornilovič ter je tako njemu kot financarjem strogo prepovedal uresničitev naklepa. Finančna kontrola je bila jugoslovanski državni organ, ki je med svetovnima vojnama v okviru Ministrstva za finance opravljal finančni nadzor oz. naloge, povezane z zagotavljanjem državnih prihodkov; hkrati so t. i. financarji, ki so bili nastanjeni na mejah, opravljali tudi vlogo obmejne kontrole, zlasti v zvezi s tihotapstvom.¹³

Ko se je jugoslovanska država odločila, da bo po koncu ruske državljanske vojne sprejela ruske begunce in v tem okviru zlasti armado generala Wrangla, je bilo jasno, da bo morala izdatno podpreti postopke za integracijo beguncev v jugoslovansko družbo. Eden od državnih

¹¹ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis Vr VIII 500–23, Zasluslšba obdolženca – Mihael Kuprejanov, 16. 4. 1923.

¹² Prav tam.

¹³ Čelik, 2012, platnice.

mehanizmov je bilo zaposlovanje ruskih vojakov v orožniških in vojaških vrstah ter tudi v Finančni kontroli, kjer so jih sprva najemali kot dnevničarje. Leta 1928 je prišlo v okviru parlamentarne razprave v Narodni skupščini o zakonu o državljanstvu do zaostritve pogojev zaposlovanja tujcev (konkretno Rusov) v Finančni kontroli, zato so tedaj številni ruski emigranti sprejeli jugoslovansko državljanstvo.¹⁴

Mihael Kuprejanov v nasprotju z Margit Gonda pred organi pregoni ni želel skrivati zaljubljenske vneme, temveč je, nasprotno, svoje prvo zaslišanje sredi aprila 1923 zaključil z nespremenjeno vznesenostjo: *“Če pridem iz zapora, sem odločen, da grem takoj v Rusijo. Ljubim pa dekle tako, da je ne mislim več pustiti in če je ne dobim s seboj takoj, bom prišel po njo pozneje iz Rusije.”* V čudnem nesoglasju s trdoto nemškega jezika, ki ga je obtoženi najverjetneje uporabljal pred uradnimi organi, so morale biti besede, ki jih je izbiral globoko razčustvovan mladenič.¹⁵

Dan pozneje je Kuprejanov zavrnil sodnikove namige, da bi Margit ugrabil po navodilih organom pregoni neznane osebe. Vedel je, da je bilo deklet v preteklosti zaljubljeno v carinskega uradnika Simona Piskerja, ki so ji ga starši prav tako branili. Ko je Margit spletna ljubezensko razmerje z Rusom, o prejšnji ljubezenski zvezi ni več govorila, temveč je le *“prezirljivo”* pihnila, ko jo je Mihael povprašal po Simonu: *“Bil sem uverjen, da je zaljubljena v mene.”* Kako nostalgичno zasnan je bil njegov (ruski) svet in kako je morala njegova dikcija vplivati na mlado deklet, saj je celo sodnikom razlagal, da Margit Gonda *“ne ljubijo ne mati niti oče in ravnata ž njo grdo”*, zato ni nenavadno, da je deklet bežalo zdoma.¹⁶

¹⁴ Prav tam, 287.

¹⁵ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis Vr VIII 500–23, Zasedba obdolženca – Mihael Kuprejanov, 16. 4. 1923.

¹⁶ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis Vr VIII 500–23, Zasedba obdolženca – Mihael Kuprejanov, 17. 4. 1923.

Kot kaže, je sume v ugrabitev dekleta sprožil oče pobegle Margit, triinštiridesetletni živinski trgovec Franc Gonda, ki je bil na murskosoboškem Okrajnem sodišču zaslišan še isti dan kot Kuprejanov. Trdil je, da ni med bivanjem Rusa pod tastovo streho nikoli opazil naklonjenosti med njim in hčerko, sploh nikakršnega osebnega stika. Njun pobeg ga je zato močno presenetil, zdelo se mu je nemogoče, da bi se hči čustveno zapletla s človekom, ki ga je poznala komaj dober mesec. Sklepal je, da je šlo pri vsej stvari za interes tretje osebe. V to je verjel toliko bolj, ker je vedel za ljubezensko zgodbo med hčerko in carinskim uradnikom Piskerjem. Gonda hčerinemu snubcu ni maral, zato mu je prepovedal obiske, v majhnem kraju, kot je Murska Sobota, pa je kmalu izvedel, da se mlada na skrivaj še vedno sestajata. Žena ravnatelja tamkajšnjega kreditnega zavoda mu je povedala tudi za bahanje carinskega uradnika, da bi – *“če bi se čutil za to sposobnega”* – Margit *“naredil nosečo”*, saj Franc Gonda potem zagotovo ne bi več nasprotoval poroki.¹⁷

Za očetom je bila kot priča zaslišana še pobegla Margit Gonda, ki je takoj prešla k stvari: *“Do koraka, katerega sem storila, so me prisilile domače razmere.”* Bolj presenetljivo je bilo nadaljevanje mladenkine izpovedi, v kateri je sodišču razkrila, da živi njen oče moralno nadvse sporno življenje, ona pa nikakor ne more več prenašati govoric o tem po Murski Soboti in okolici.¹⁸ Da se je tudi prekmursko (pol)urbano središče po prvi svetovni vojni le počasi vračalo v urejene okvire in medsebojne odnose, priča izpoved *“kontoristinje”* (knjigovodkinje) Danice Borko pred mariborskim Okrožnim sodiščem leta 1929. Mariborčanka je bila zadnji dve leti zaposlena pri murskosoboškem veletrgovcu Karolu Šiftarju, ki jo je

¹⁷ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis Vr VIII 500–23, Zaslišba priče – Franc Gonda, 17. 4. 1923.

¹⁸ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis Vr VIII 500–23, Zaslišba priče – Margit Gonda, 17. 4. 1923.

okužil s sifilisom in *“triperjem”* (gonorejo), saj je kmalu po nastopu službe skladno z njegovimi pričakovanji postala šefova ljubica. Tedaj osumljena storitve nedovoljenega abortusa je babici v Mariboru prostodušno povedala, *“da je v Murski Soboti mladina precej pokvarjena in da tudi gospe zelo pogosto abortirajo”*; tam je to *“nekaj navadnega”*, je pripomnila.¹⁹

Ker Margit Gonda ni bila več pripravljena živeti v stanju duha, ki ji v obdobju najstniške negotovosti ni omogočalo zanesljivih oprijemališč, se je zatrdno odločila, da odide z Mihaelom Kuprejanovom, čeprav *“ga ni ljubila”*. Njen tihi načrt, porojen *“v nekem obupu”*, je vključeval Kuprejanova le na poti do Gradca, kjer se je nameravala ustaliti in s pomočjo daljnih sorodnikov poiskati službo. *“Njega torej ne zadeva nobena krivda,”* je Margit pogumno branila svojega ruskega tovariša pred sodniki,²⁰ ki so se s kdove kolikšno vzvišenostjo ubadali z družinskimi težavami lokalnega živinskega trgovca. Ali pa očetovske skrbi Franca Gonde le niso bile edino, kar je gnalo slovenske pravosodne organe? Ruskih emigrantov, ki so bili zaposleni kot graničarji ali financarji, se je med domačini držal slab sloves, ki so ga s posameznimi ekscesi utrjevali sami. Leta 1922 je, denimo, odmevala tragedija osemletne deklice, ki jo je na Kozjaku posilil in hudo poškodoval ruski emigrant Safran Kraljevecki, zaposlen kot graničar pri Sv. Duhu na Ostrem vrhu.²¹

Prizadevanja po hitrem pravnem zaključku, obsodbi prepovedanega osebne stika med emigrantom in domačinko, je nadaljevalo Državno tožilstvo (tedaj pravdnistvo) v Mariboru, ki je pri tamkajš-

¹⁹ PAM, Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis Vr IX 168/29, Zaslišba priče – Dragica Nežič, 16. 7. 1929.

²⁰ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis Vr VIII 500–23, Zaslišba priče – Margit Gonda, 17. 4. 1923.

²¹ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis Vr X 1358/22.

njem Okrožnem sodišču že 19. aprila 1923 vložilo kratko obtožnico; Mihaela Kuprejanova je bremenila javnega nasilstva s tem, ko je "*svojim starišem na zviti način*" odpeljal hčer Margit Gonda.²² Obtoženi je bil še istega dne ob peti uri zjutraj prepeljan v zapore mariborskega Okrožnega sodišča.²³ Glavna razprava v začetku maja 1923 se je odvila bliskovito hitro, saj je Kuprejanov v odsotnosti članov družine Gonda takoj uvodoma priznal krivdo. V petnajstih minutah je bilo vsega konec. Kaznovan je bil z enim mesecem strogega zapor, precej bolj nesorazmerna s težo storjenega dejanja pa se je zdela druga kazen – izgon iz Kraljevine SHS.²⁴ Vsiljevala je misel, da želi biti opomin celotni emigrantski populaciji, s katero se je prva jugoslovanska država soočala v prvih letih svojega obstoja.

Mihael Kuprejanov je bil torej po enomesečnem zaporu izgnan iz Kraljevine SHS. Najbrž mu po izpustitvi hitra integracija v svobodno življenje ni povzročala posebnih težav, čeprav vključevanje v družbo za nekdanje kaznjence ni bilo samoumevno. O tem je pričal obstoj mariborskega društva za odpuščene kaznjence, ki je premagovalo predsodke do nekdanjih zapornikov, obenem pa zanje iskalo primerno zaposlitev.²⁵ Pičla dva meseca bivanja Mihaela Kuprejanova na Slovenskem sta bila dovolj, da je sprožil preplah v prekmurski lokalni skupnosti in zagnal sodne mline, ki so njegov begunski status po hitrem postopku zmleli in izvrgli kot tujek. Je odpotoval v Berlin k materi? Malo verjetno, saj bi to lahko storil že prej. Če ga je ob Petru Nikolajeviču Wranglu zadržala vojaška čast

²² PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis Vr VIII 500–23, Obtožnica, 19. 4. 1923.

²³ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis Vr VIII 500–23, Uradno poročilo, 27. 4. 1923.

²⁴ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis Vr VIII 500–23, Glavna razprava, 2. 5. 1923; V imenu Nj. Vel. Kralja, 2. 5. 1923.

²⁵ Golec, 1938, 91.

in pripadnost carski ruski tradiciji, je bil po razpadu armade te zaveze prost. Po prihodu v Kraljevino SHS je vztrajal kot priložnostni delavec in zidar, ob tem pa je vendarle lahko računal na zaščitništvo materinega brata, nekdanjega polkovnika ruske carske armade Viktorja Korniloviča.

Kakšne vezi je stkal Viktor Kornilovič s soboško judovsko elito – med okrog 3.000 prebivalci Murske Sobote je bilo leta 1921 Judov manj kot 200²⁶ –, da se je za njegovega mladega nečaka osebno zavezal (za tamkajšnje Slovence) kontroverzni odvetnik Aleksander Vály, ki se je leta 1921 v času delovanja mednarodne razmejitvene komisije za jugoslovansko-madžarsko mejo odločno postavil na madžarsko stran?²⁷ Je nekdanji pripadnik ruske visoke družbe le v premožnejših lokalnih Judih prepoznal sledi kultiviranosti, ki jo je bržkone pogrešal, ali je v novi domovini z vplivnejšimi prekmurškimi judovskimi družinami tkal poslovne vezi?

Prekmurje in Murska Sobota kot njegovo središče je v zgodnjih dvajsetih let 20. stoletja moralo biti – prej kot prostor ustaljenih, samoumevnih in transparentnih odnosov v polju javnega – žarišče nedorečene konfuznosti, saj je leta 1919 prešlo pod jurisdikcijo Kraljevine SHS iz povsem drugačnih kulturnih okvirov. Prekmurje je nato v dobrih desetih letih po oblikovanju prve jugoslovanske države zaradi omejevanja trgovinskih povezav z madžarskim prostorom, strahu pred versko reformo nove (pravoslavne) države in lokalnega antisemitizma zapustila dobra tretjina judovskega prebivalstva.²⁸ Prisotnost drobcev ruske emigracije v prostoru, ki je bil intenzivno podvržen iskanju novih kolektivnih identitetnih oprijemališč, tako v splošnem (kljub nasprotni izkušnji Mihaela

²⁶ Kerec, 2000, 597.

²⁷ Prav tam, 595–596.

²⁸ Luthar, 2012, 53–54.

Kuprejanova) ni mogla bistveno zamajati tamkajšnjega vsakdana oz. sfere javnega.

Kaj pa očetovsko zaščitništvo Franca Gonde? Je bilo le zunanji izraz očitno poškodovanega odnosa s hčerjo, ki mu je botroval on sam? Domnevamo lahko, da bi užaljeni oče z nespremenjeno zavzetostjo iskal hčer tudi, če bi pobegnila s Simonom Piskerjem, ali katerim od domačih snubcev. Drugo vprašanje pa je, ali bi bili organi pregona tako nenavadno učinkoviti, če v pobeg ne bi bil vključen ruski emigrant. Kakšno je bilo življenje živinskega trgovca, da je zbujalo toliko gnusa pri njegovi hčeri? Kot kaže, njena občutja do očeta niso bila zgolj plod čustvene neuravnovešenosti najstnice, saj je Franc Gonda le nekaj dni po obsodbi Mihaela Kuprejanova kot udeleženec gostilniškega pretepa v Tišini s samokresom streljal v zrak.²⁹ Mu je po ubežniški prigodi z ruskim emigrantom uspelo zadržati hčer za domačimi stenami?

* * *

Branje kazenskih spisov je s kulturnozgodovinskega stališča bistveno drugačno od pravniškega branja, zaradi katerega je gradivo v osnovi nastalo. Izid kazenskih zadev za kulturnega zgodovinarja ni bistvenega pomena, temveč je njegov poglavitni razmislek od začetka do konca podrejen tistim za izid kazenskih procesov večinoma nepomembnim niansam, ki so sestavljale edinstvene mreže odnosov med udeleženci procesov v prostoru in času. Krhki obrisi čustvovanj, občutenj, vrednot, hotenj, zatajevanj, strahov, misli, samorazumevanj in vsakodnevnih (ne)pomembnih rutin preteklih ljudi so domala vse, kar zanima kulturnega zgodovinarja v kazenskih spisih.

²⁹ Nasilen mesarski pomočnik, *Tabor*, 6. 5. 1923, 6.

Tako so kljub raziskovalni utemeljenosti večine v zgornjih nekaj odstavkih zastavljenih vprašanj, med njimi nekatera, ki kažejo na to, kako blizu območja tabloidnosti se giba kulturni zgodovinar, ko z namenom preiskovanja globokih, očem skritih plasti realnosti brska po temnih skrivnostih konkretnih ljudi v njihovih kazenskih spisih. Vendar zadostitev nizkih strasti človeške radovednosti ni namen zgodovinarjevega dela. Naše osrednje vprašanje o razkrivanju drobcev življenja ruske emigracije na Slovenskem s pričujočim besedilom ni želelo biti odgovorjeno, temveč le na široko razgrnjeno. A v isti sapi je treba narediti črto pod preveč vnetimi vprašanji; celoviti življenjepisi akterjev v tem primeru niso in ne smejo biti naša stvar. Kdor odpira kazenske spise ljudi preteklih časov, mora z vso militantnostjo, ki jo premore beseda, varovati zamejitev med upravičenostjo raziskovalnega zanimanja in neupravičenostjo posega v intimo preteklih posameznikov.

Bibliografija

- ČELIK, P. (2012): *Naši financarji 1918–1946*. Ljubljana, Modrijan.
- GOLEC, J. (1938): *Ponarejevalci*, Maribor, Tiskarna sv. Cirila.
- LUTHAR, O. (2012): *Po robovih spomina; antisemitizem in uničenje prekmurske judovske skupnosti*. Ljubljana, Založba ZRC.
- KEREC, D. (2000): "Judje v Murski Soboti v letih 1934–1954", *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 4, 591–613.

Arhivski viri:

- PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis Vr VIII 500–23 (Mihael Kuprejanov).
- PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis Vr IX 168/29 (Benjamin Ipavec).
- PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, spis Vr X 1358/22 (Safran Kraljevecki).

PAM, fond: Eman Pertl, 34/2, Sodno-izvedenski spomini Ivana Jurečka.

Časopisna vira:

Ameriška domovina, Cleveland, Ohio, 1923.

Tabor, Maribor, 1923.